

tam az egyetlen főiskolás. A bátyám is a rendőrségnél szolgált Bonnban, az épületvédelemnél. Igazán büszke volt a kishúgára.

A lőtér bejáratánál plakát lóg: „Ne akarj mindenáron sikereket felmutatni. Ne légy hős. Szükségünk van rád.” Krimiken edződött gondolatvilágom összezavarodik. A két lövésztanár, Christian Uhlitzsch és Egon Obst még jobban megkevernek. Rögton az elején megmondják, hogy ők tulajdonképpen „nemlövőtanárok”, és itt nemlövő kiképzést tartanak. Demonstrálják is, hogyan zajlik ez. Hirtelen ott áll előttünk a csarnokban vagy hat méter távolságban egy fából készült, tarkára mázolt ember, kezében késsel. — Miért kellene rólóni — mondja Uhlitzsch —, mikor az is elég, ha az ember ráüt a pisztolytáskájára, és oda kiált: „Te sohase kapsz el engem a késseddel. Én viszont téged igen, a pisztolyommal.”

Uhlitzsch borzongva gondol azokra az időkre, mikor a kiképzés sikerét a kilőtt patronok súlyával mérték. Ezt mondja: — A beszéd legyen a fegyverünk, minden egyéb ostobaság.

— Nem mindig egyszerű — folytatja Uhlitzsch — megmagyarázni a rendőröknek, hogy mondjanak le az erő, a fegyver használatáról. Nem könnyű kiverni a fejükből a meggyőződést, hogy csak az a jó ember, aki támad.

— Amikor fiatal rendőrként egyszer járaton voltam egy kollégával — meséli Obst —, az hirtelen azt mondta: „Néz csak azt az embert, ott! Körözik!” Kiugrottam a kocsiból, és utánvettem magam. Az illető menekült, mire a levegőbe löttem. S ekkor ott maradt megmerevedve, mint egy sóbálvány. Később kiderült, hogy csak gyerektartási kötelezettség miatt keresték. A két ember álmának netovábbja a löcsarnokban: — Azt akarjuk elérni, hogy a rendőrök hatvanévesen úgy menjenek nyugdíjba, hogy egyetlenegyszer se kelljen használniuk a fegyverüket egész szolgálati idejük alatt.

A végén találkoztam Klaus Hansen főtörzsőrmesterrel, aki szemmel láthatóan immúnis maradt az egész modern rendőrpiszkozatban szemben. A kintinban főlém magasodott, és megkérdezte, vajon van-e egyáltalán engedélyem arra, hogy meginterjúvoljam a hallgatókat. Ő maga fütyül a sajtóra, ezt rögton meg is akarja mondani nekem. A firkászok az egész népet meg akarják erőszakolni, és az ő örökös bajkeverésük az oka, hogy ma a rendőr a társadalom számkivetettje. Ha a rendőrséget akarnám piszkálni, figyelmeztetett, vele gyűlik meg a bajom, Hansen főtörzsőrmesterrel.

Kapcsolatom a rendőrséggel végre megint egyenesbe jött, olyan lett, ahogyan eddig megszoktam. Elégedetten meghívtam hát az emberemet egy pofa sőrré.

HELKO GEBHARDT

— KLAUS-MEYER ANDERSEN

CSIKÓS ZSUZSANNA

EGY ARGENTIN MAGYAR

Fiatal kora miatt nem tartozhatott a szabadságharc leghiresebb tábornokai közé, de hosszú élete során mégsem került el a hírnév. Igaz, nem hazájában szerezte a babérokat, hanem egy távoli földrészen, ahol ma is a nemzet nagyjai között tartják számon.

Bizonyára sok olvasó számára ismerősen cseng Czetz János neve. Többességünk az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc legfiatalabb honvéd tábornokát tiszteli személyében. Bem oldalán — annak vezérkari főnökeként — vett részt az erdélyi harcokban. Azt azonban már sokkal kevesebben tudják róla, hogy ő volt a modern argentin hadsereg megteremtője, az első argentin katonai főiskola megszervezője is. Az egyetlen magyar, akinek emlékét szobor őrzi a dél-amerikai kontinensen, bár messze nem az egyedüli, aki hazáját elhagyni kényszerülve, az Újvilágba került. A legismertebbek közül Prágay János, László Károly, Rosti Pál, Szenger Ede nevét említhetjük.

Prágay alezredesként harcolt Klapka mellett, majd az elsők között jutott ki az Egyesült Államokba. Itt ismerkedett meg Nárciso Lopezel, az ekkor zajló kubai spanyolelles felkelés vezetőjével, és részt is vett Lopez felszabadító expedíciójában. Az akció azonban sikertelennek bizonyult, Prágay megsebesült, és a spanyol fogság és törvényszék helyett az öngyilkosságot választotta. (Lopezt a spanyolok kivégezték.) Prágay mellett egyébként több magyar katona is harcolt Lopez seregében, pontos számukat azonban nehéz lenne meghatározni.

László Károly a szabadságharcban Temesvárnál vezényelte az utolsó harcoló ütegek egyikét. Szintén az Egyesült Államokba került, és Kossuth személyi titkára lett. Amikor Kossuth elhagyta Amerikát, László nem tartott vele, hanem Mexikóba ment. Itt négy évet töltött el, térképészként és földmérőként dolgozott. Élményeit útinaplójában örökítette meg. Később hazatért Magyarországra.

Szólunk kell még Rosti Pálról is, akinek kubai—mexikói—közép-amerikai útjáról írt művét már 1861-ben kiadták Pesten. Érdekessége, hogy ez volt az első tájfényképpel díszített könyv, s a magyar olvasók ebben láthattak először fotókat Kubáról. Rostit akadémiai taggá is megválasztották.

A DIKTÁTOR LÁNYA

Ha Czetz életútját részletesebben is meg szeretné ismerni az olvasó, viszonylag könnyű dolga van. Az Országos Széchényi Könyvtárban megtalálható Mis memorias (Emlékirataim) című munkájának kéziratos magyar fordítása. E mű azonban nagyobb részt csak az 1848–49-es eseményekről tudósít. Argentínai

életéről Czetz ebben csak keveset ír. Részletes és igen színes viszont a Szabó László Magyar múlt Dél-Amerikában című könyvében megjelent Czetz-életrajz.

Czetz János 1822-ben született az erdélyi Sepsiszentgyörgytől huszonöt kilométerre fekvő Gidófalván. Tizenkét éves korában beiratkozik a bécsi-újhegyi katonai akadémiára, 1842-ben kitüntetéssel végez, ami igen csak ritka dolognak számított ebben az intézményben. Ezután két évig szűkebb hazájában, Erdélyben teljesít szolgálatot. Brassóban egy katonai könyv írásához is hozzákezd. 1846–47-ben a Bécsi Vezérkar Térképészeti Intézetében dolgozik. Itt szerzett tapasztalatainak jó hasznát veszi majd az emigráció hosszú éveit alatt Argentínában is.

1848-ban már Pesten találjuk. Mérszáros Lázár hadügyminiszter szárnysegédje, majd a magyar honvédelmi vezérkar topográfiai osztályának lesz a vezetője. Az akkoriban lezajló eseményeket úgy értékeli, hogy a bécsi udvar lépései hadüzenettel értek fel, és „kihívták Magyarország törvényes ellenállását”. 1848 őszén Kossuth Erdélybe küldi Czetzet, és vezérkari főnökké nevezi ki Bem mellé. Czetz Kolozsvárra megy, hogy sereget toborozzon. Emlékirataiban részletesen beszámol 1848–49 telének hadieseményeiről.

A nem katonai jellegű nehézségek fő okát az Erdélyben is jelentkező és megoldatlanul maradó nemzeti-ségi kérdésben látja: „A románok felébredtek százados álmukból, és azt hitték, hogy elérkezett az idő, hogy Erdélyt az álmodott Dáko-Romániává változtassák. A császári kamarilla maga szervezte meg a románok felkelését, hogy lázítson a magyarok kiirtására.” Ebben a vonatkozásban bírálja a magyar kormány politikáját is: „... ez (ti. a kormány) azonban teljesen vak volt, hogy felismerje a közeledő veszélyt, és azt hitte, hogy kiáltványokkal elháríthatja azt.”

Érdemei elismeréseképpen 1849. március 15-én tábornokká nevezik ki, és Kossuth egy harmincezer fős haderő megszervezésével bízta meg. Hiába állítja fel azonban seregét, az orosz intervenció és a világosi fegyverletétel mindennek véget vet. Czetz visszavonul a hegyekbe, ott elásatja a fegyvereket és lövegeket. A megtorlás elől ő is bujdosni kényszerül.

Először Magyarországon rejtőzködik egyik barátja rokonánál, majd külföldre menekül. Azt azonban nem sejtí, hogy távozása Magyarországról immáron végleges.

Több mint tízéves bolyongás kezdődik számára Európában. Előbb Hamburgban, majd Párizsban telepszik le. Kezdetben aktívan részt vesz az 1848-as emigráció politikai tevékenységében. Elénk levelezést folytat Klapkával, közvetlen összeköttetésben áll Teleki Lászlóval.

1850 júniusában a többi Párizsban élő magyar emigránssal együtt Londonba megy, hogy találkozhasson az

odaérkező Kossuthal. Am az évek múlásával Czetz számára világossá válik: egy esetleges újabb magyarországi forradalom mindenképp az európai külpolitikai helyzet függvénye. Már Kossuth londoni látogatásakor szomorúan állapítja meg: „Az angol kormány teljes részvétlenséget mutatott Magyarország ügye és emigráns fiainak sorsa iránt.”

A krími háború (1853–56) kitörésekor Klapka Törökországba hívja Czetzet, hogy vegyen részt egy tízezer fős légió felállításában. Klapka így emlékezik erre naplójában: „Ohajom szerint Czetzre kellene bízni a magyar légió parancsnokságát. Őt tartanám a legalkalmasabbnak.”

Czetz János, a tábornokból lett térképész. Az egyetlen magyar, aki éppen Argentínában vált híressé

A kísérlet azonban sikertelennek bizonyul. Czetz, látva törekvéseinek eredménytelenségét, hamarosan visszatér Párizsba. Ezt így indokolja: „Európa politikai eseményei a krími háború után olyan fordulatot vettek, amelyek a magyar politikai emigrációt már semmi reménnyel nem kecsegtették olyan vonatkozásban, hogy az ország politikai függetlenségét kivívhasa.”

1857 folyamán egy angol ladyvel és annak leányával — aki egyébként Teleki gróf menyasszonya volt — utazást tesz Spanyolországban. Sevilleben ismerkedik meg későbbi feleségével, Basilia Ortiz de Rosaszal, a volt argentin diktátor, Don Juan Manuel de Rosas unokahúgával. 1859. március 2-án tartják meg az esküvőt. A mézesheteket Klapka levele zavarja meg: értesíti Czetzet, hogy a III. Napóleonnal folytatott tárgyalásoknak köszönhetően hadsereget szerveznek magyar emigránsokból, „amely harmincezer fős francia sereggel Bonaparte Jeromos herceg vezénylete alatt Ravennában gyülekezik, hogy onnan kiindulva elfoglalja Fiumét, Magyarországon felkelést szítson, s így független magyar kormányt alakítson”. Klapka Genovába hívja Czetzet, hogy megszervezze a magyar hadsereg első hadosztályát.

A Klapka-légió sorsa ismert. III. Napoleon váratlan villafranciai békekötése meghiúsítja a derulátó elképzeléseket. „Végül is meggyőződtem, hogy semmit sem várhatunk a kormányoktól, és elérkezett az idő, hogy lemondjak mindenféle reményről, az időt és erőt arra szenteljem, hogy független életlehetőséget teremtsék magam és családom számára.” Ezt az elhatározását követte, amikor örökre lemondva hazájáról, Dél-Amerika felé vette útját.

A POMPA MEGHÓDÍTÁSA

1860-ban érkezik családjával Argentínába. Felesége származása, rokoni kapcsolatai miatt esik választásuk erre az országra. Czetz argentinai tevékenységét földmérőként kezdi. Előbb vizsgát tesz, majd munkához lát, mégpedig olyan sikerrel, hogy hamarosan divatos földmérőként emlegetik az országban. Ez a foglalkozás igencsak fontos volt a múlt századi Argentínában. Az elkövetkező évtizedek a nemzeté válás időszakát jelzik: az állami egység megteremtését, a tartományok gazdaságainak összekapcsolását, a pompa és az indián földek meghódítását. Ebben kiemelkedő szerepet kap a vasút- és távíróhálózat kiépítése. Czetz három évig dolgozik földmérőként az ország különböző területein. Közben megpróbálja elismertetni az argentin hatóságokkal tábornoki rangját. 1864-ben azonban egy súlyos betegség miatt fel kell adnia korábbi foglalkozását.

Helyette a katonamérnöki osztály parancsnoka lesz ezredesi ranggal és fizetéssel. Ebben a minőségében kezdi el feltérképezni Argentína határait Brazíliával és Paraguyjal. Hamarosan kitör azonban a Paraguy elleni háború. Czetzet egy műszaki csapattal felállításával bízzák meg, de kiújuló betegsége miatt nem tudja teljesíteni a feladatot. Visszatér Buenos Airesbe.

Nemsokára újabb munkát kap: tanulmányoznia kell a Santa Fé—Esperanza—San Geronimo vasútvonal megépítésének lehetőségeit. Czetz egy egészen Tucumánig húzódó vasútvét tervét dolgozza ki. Igaz, mindez csak harminc év múlva valósul meg, de végeredményben az ő tervei alapján építik meg a vasútvonalat.

Az egymást váltó argentin kormányok akkoriban kezdik meg — kiirtva vagy visszaszorítva az indiánokat — az ország területének meghódítását. 1869-ben Czetzet bízzák meg egy ilyen jellegű expedíció megszervezésével és lebonyolításával. A feladat nem veszélytelen: nem csupán az indiánok ellenállásával kell megküzdeniük, hanem a Pampan való átkelésével is. Az indiánoktól megszerzett területeken Czetz javaslatára erődítményrendszert építenek ki. Idézünk ezzel kapcsolatban az Emlékiratokból: „Júliustól decemberig bejártam azt a félkört, amelyet

a Pampa képez Tres de Febrero és Sarmiento sáncától Pillahuincóig. Kiszámú kísérettel és kevés élelmiszerral ellátva végeztük munkánkat, elkészítve az alapját annak a tervnek, amelyet később Alsina kormányzó továbbfejlesztett, majd Roca tábornok használt fel a Pampa végső és nagyszerű meghódítására." Ezeknek a tulajdonképpeni terület-szerző akcióknak persze megvan a maguk hivatalos ideológiája, melyet Czetz is elfogad. Az indiánokra kiterjesztett fennhatóságnak az a célja, hogy úgymond civilizálják őket, és ezáltal biztosítsák az ott élő lakosság békéjét is, felszámolva a belső területek „barbárságát”, helyet csinálva a fehér bevándorlásnak. Ezután ismét négy, megfeszített munkában eltöltött év következik. Czetzet egy olyan tisztképző intézet felállításával bízzák meg, amelyhez hasonló még nem volt az országban. A Colegio Militar megszervezése fontos részét képezi az argentin hadsereg modernizálási programjának. Az ezen a területen mutatkozó elmaradottságra még annak idején Rosas diktátor hívta fel Czetz figyelmét. (Esküvője előtt felkeresi a londoni száműzetésben élő tábornokot: „Ne gondolja — mondja Rosas Czetznek —, hogy Buenos Airesben egy európai rendszerű hadsereget talál. Buenos Airesben a hadsereg nemzetország, s amit itt, Európában sorkatonaságnak neveznek, az nálunk egy jól-rosszul megszervezett rendőrség.”)

1874-ben minden különösebb indok nélkül leváltják az általa létrehozott intézmény éléről. Czetz szerint a dolog mögött politikai okok húzódnak meg. Argentínában ekkor választanak új elnököt. Avellaneda, az elnök liberális reformokat akar bevezetni, ez azonban erőteljes ellenállást vált ki a nagybirtokos, nagytőkés körökben. Felkelést is szerveznek ellene annak a Mitre tábornoknak az irányításával, akit Czetz hosszú idő óta egyik legjobb barátjának tartott...

Egy év múlva családjával Entre Ríos tartományba költözik, ahol több évet töltenek. Czetz a tartomány Topográfiai Intézetének az elnöke, és közben egy tanárképzőben is tanít. A Topográfiai Intézet élén ismét úttörő munkát végez: a provincia valamennyi területének kataszteri tervek szerinti felmérését. Argentínában ez az első ilyen jellegű munka. Tízévi távollét után, 1884-ben a család visszatér a fővárosba. Czetz Buenos Airesben egy másik katonai intézmény megszervezéséhez fog hozzá. Ez egy hadmérnöki iskola, spanyol nevén Academia Militar, amelyet 1895-ig vezet. Ekkor — egészségi állapotának megromlása miatt — nyugdíjaztatását kéri.

„TANÍTÓMESTEREM, CZETZ JÁNOS”

Az életéből hátralevő kilenc év alatt

egyre többet foglalkozik, ha nem is a végleges hazatérés, de legalább a hazalátogatás gondolatával. Magyarországon is több folyóirat kezd érdeklődni iránta. Az Armenia (Magyar—Örmény Haviszemle) 1892-ben folytatásokban közli Czetz Emléklapok az 1848—49-es magyar függetlenség harcaiból című írását. Ez nem önálló műve a tábornoknak, hanem egy 1887-ben Londonban megjelent könyvből közöl részleteket saját kiadásával.

Az Armenia főszerkesztője, Szongott Kristóf személyes levelezést folytat Czetzcel, és a folyóirat számára is rendszeresen érkeznek a beszámlolók a távoli Argentínából. A millenniumi ünnepekre hivatalosan nem hívják haza, és ez nagyon bántja. Czetz csupán egy-két személyes jellegű meghívást kap, többek között a már említett Szongottól.

A századfordulón egy másik folyóirat, a Kolozsváron megjelenő Történelmi Lapok is mind többet kezd foglalkozni személyével. A lap főszerkesztője Kuskó István, az Országos Történelmi Ereklje Múzeum igazgatója, a 48-as hagyományok ápolója.

A Történelmi Lapok 1902-ben megjelenő számaiban részleteket közöl Czetz Emlékirataiból. A Mis Memorias egyébként egy évvel korábban íródik spanyol nyelven. Czetz egy kinti munkatársa, Kirschner Ede fordítja le és továbbítja Magyarországra.

A folyóiratban megtalálható Czetz néhány Kuzskóhoz írt levele is. Ezek a legkülönbözőbb témákkal foglalkoznak, az argentin időjárásról a hazalátogatási tervről át a Magyarország jövőjére vonatkozó elképzelésekig. Talán ez utóbbi tarthat számot a legnagyobb érdeklődésre, így most ebbe pillantsunk bele egy kicsit. A Magyarország számára megfelelő államformát a köztársaságban látja. Ismét foglalkoztatja a nemzetiségi kérdés, amelynek fontosságát — szűkebb hazája, Erdély vonatkozásában — már 1848—49-ben felismerte.

„A dolgok jelen állásában, a jelenlegi európai nemzeteket tekintve nem kalandos feltenni, hogy a nemzetiségek elmélete testet fog ölteni, a nemzetiségek kisebb-nagyobb rokoncsoportokba fognak összesűrűsödni mindegyik tényező műveltsége és legyéb viszonyai szerint; nagyobb, egyöntetűbb népességű államok fognak kialakulni.” Ennek egy részé-ként képzeli el a dunai—balkáni szövetséget is, középpontjában Budapesttel. A nemzetiségi kérdés ilyen jellegű megoldása azonban feltételezi a magyar fennhatóságot. Egy kis ország európai nagyhatalommá válásának klasszikus, követendő útját a bismarcki Poroszországban találja meg.

A Történelmi Lapok aggódva figyeli az öreg tábornok egészségi állapotának alakulását: ettől függ ugyanis, hogy haza tud-e látogatni. Mikor nyilvánvalóvá válik, hogy nem válkozhat a hosszú tengeri útra, a

kolozsvári múzeum egy küldöttség indítását tervezi Argentínába. Részletes tervet is kidolgoznak, amely Czetz felkeresésén kívül braziliai utazást, illetve más amerikai magyar hazafiakkal való találkozást is magában foglalt volna. Ezek az elképzelések azonban nem valósultak meg.

Magáról Czetzről mint emberről, szokásairól, életmódjáról sajnos keveset tudunk. Ebből a szempontból érdekes az a — mai nyelven szólva kérdezz-felelek jellegű — tesztjáték, amely az Armeniában látott napvilágot, és közölte válaszeit. Így tudhatjuk meg róla, hogy kedvenc foglalkozása a harc; kedvenc színe a vörös, legkedvesebb virága a rózsza. Az állatok közül a kutya és a lovat kedveli. Leggyakrabban olvasott írói közé Shakespeare, Molière, Rousseau, Montesquieu tartozik. A hadvezérek közül — maga is katonameber lévén — Napóleon és Julius Caesart dicsőíti. A legmegvetendőbb emberi tulajdonságok közé sorolja a hazugságot.

Élete utolsó éveit családjá körében visszavonultan tölti. Leánya elbeszélése szerint mindennap hétkor kel, ezt reggeli és újságolvasás, séta követi. A délután unokáinak szenteli. Nyaranként két hónapra Lomas de Zamorába utazik pihenni.

A nyugdíja hatszáz peso: ez az összeg nem tesz lehetővé számára fényűző életmódot, bár Czetz nem is törte magát soha vagyon után. Ezt egyébként még egy 1883-ban, Magyarországon élő hűgához, Polyxénához írott levele is tanúsítja. „En is már 62 éves ember vagyok, és mégis dolgoznom kell, hogy családomat tisztességesen fenntarthassam, és ne legyen kényszerítve másoknál koldulni.”

Ha a millenniumi ünnepekre hivatalos meghívást nem is kap a magyar kormánytól, teljesen azért nem feledkeznek meg róla. A korabeli újságok beszámolnak arról, hogy Czetzet itthon mint honvéd tábornokot, nyugdíj illeti meg. Ennek összege először 1920 korona, majd Széll Kálmán miniszterelnöksége idején 4000 koronára emelik. A nyugdíjat a már említett Ereklje Múzeum továbbítja Argentínába az erdélyi bank útján.

1904. augusztus 30-án indul utolsó sétájára. Meghül, majd tüdőgyulladást kap. Néhány nap múlva meghal.

Czetz emlékét az Argentínában élő magyar emigránsok ma is ápolják. Ők is, de új hazájának polgárai is jól tudják, hogy egyike volt a modern Argentína építőinek, aki dicsőséget szerzett a magyar névnek a távoli kontinensen.

Ezért mondhatta róla egy XX. századi argentin államférfi: „Gyermekkorom álma volt meglátni azt a földet, amelyen Kossuth Lajos harcolt a szabadságért olyan katonák élén, mint tanítómesterem, Czetz János volt.”